

بازدارندگی، آفاق و قلمرو آن

با تأکید بر راهبردهای دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)*

□ سیدمهدی احمدی نیک^۱

چکیده

در دنیای معاصر، برخورداری از توان بازدارندگی در برابر سلطه‌جویان به‌عنوان یک راهبرد دفاعی به‌منظور وادار نمودن دشمن به دوری از اقداماتی است که منافع و مصالح ملی را در معرض تهدید و خطر قرار می‌دهد. هدف این نوشتار، تبیین یکی از مهم‌ترین وظایف مسلمانان در ارتباط با دشمنان مبنی بر آمادگی همه‌جانبه برای دفاع در حد بازدارندگی و تذکار به مسئولان دفاعی و امنیتی و نیز بیان قلمرو آن براساس آموزه‌های دینی با تأکید بر اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری است. براین اساس، سؤال اساسی این است که قلمرو بازدارندگی در قرآن و سنت چیست؟ راهبردهای دفاعی مقام معظم رهبری برای مصونیت جمهوری اسلامی از تجاوز بیگانگان کدام است؟ نگارنده سعی نموده به این پرسش‌ها پاسخی درخور دهد و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای به روش توصیفی - تحلیلی به بررسی پرداخته و به این نتیجه دست یافته که قلمرو بازدارندگی غیرمحدود به

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۵ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۱.

۱. استاد درس خارج فقه و اصول حوزه علمیه مشهد مقدس و استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه علوم اسلامی رضوی (ahmadinik@razavi.ac.ir).

چند امر، و راهبردهای دفاعی مقام معظم رهبری نیز متعدد و گوناگون است. از نگاه این قلم، توجه مردم، سیاست‌گذاران، طراحان و برنامه‌ریزان امنیتی - دفاعی به این راهبردها می‌تواند منجر به تقویت اقتدار بازدارندگی کشور شده، دشمن را از فکر حمله و آسیب رساندن مأیوس بلکه منصرف نماید.

واژگان کلیدی: اهمیت دفاع، بازدارندگی، قرآن، قلمرو، راهبردهای دفاعی مقام معظم رهبری.

مقدمه

باید اعتراف نمود که در جهان معاصر، از یک سو شرایط به گونه‌ای است که بسیاری با ترس و نفرت از فلسفه فکری و وجودی بازیگرانی که وجود یکدیگر را به طور ایدئولوژیک نفی می‌نمایند، دوری نموده و از سوی دیگر، نابهنگام شدن نظریه موازنه قوا و ناتوانی آن در تحلیل روابط ابرقدرت‌ها، زمینه تدوین نظریه بازدارندگی را توسط گروهی از واقع‌گرایان ایجاد نموده است.

این اقدام در واقع ضرورتی عملی بود تا تأملی نظری در برقراری توازن قدرت در میانه عصر جنگ سرد برای جلوگیری از هرگونه اقدام اتمی گردد. چنان‌که برخی از لحاظ تئوریک بر این باورند که بازدارندگی، یکی از موضوعات کلیدی توازن قدرت در محیط‌هایی است که منشأ تنش و رقابت امنیتی سیاسی می‌باشد. بازدارندگی مفهومی روشن، ساده و صریح است: به کارگیری تهدیدات نظامی برای ترغیب رقیب به خویش‌داری و ترک اهداف بلندپروازانه نظامی (ر.ک: سیف‌زاده، ۱۳۷۸: ۱۷۷). بنابراین نظریه بازدارندگی درصدد است تا بر محاسبات تفکیک راهبردی رقیب تأثیر گذارد و او را در خصوص افزایش چشمگیر هزینه‌ها نسبت به منافع حاصل از تهاجم مجاب نماید. این نظریه با مفروض دانستن خردگرایی تصمیم‌گیران و وجود بدیل‌های مختلف جهت پیشبرد اهداف سیاست خارجی، برای بازیگران عرصه بین‌الملل موقعیتی ایجاد می‌نماید که در آن موقعیت، چنانچه تهدید ارزش‌های طرف مقابل به اندازه کافی بزرگ باشد، بازیگری که قصد تهاجم و برهم زدن وضع موجود را دارد، برای حفظ بقای خود مجبور می‌شود از بدیل‌های دیگری به جای تهاجم استفاده نماید و جنگ را به دلیل افزایش هزینه‌های نظامی (در بعد اقتصادی و تلفات انسانی، نا امنی‌های

اجتماعی و...) ابزارهای غیرعقلایی پندارد.

برخی از پژوهشگران به درستی بر این باورند که راهبرد بازدارندگی برای جلوگیری از جنگ کاربرد دارد و با شروع جنگ، شکست راهبرد بازدارنده اعلام می‌گردد. در بازدارندگی، کشور هدف نیازمند آن است تا برحسب تعریفی که از بازدارندگی به عمل آورده است، مخرب‌ترین سلاح و کارآمدترین آن را به دست آورد. اما باید دانست که صرف داشتن بهترین سلاح به معنای بازدارندگی نمی‌باشد و دولت نیازمند آن است تا از سطحی از دیپلماسی و ارتباطات برای مدیریت بحران برخوردار باشد تا از رشد تصاعدی بحران جلوگیری به عمل آورد و این امر بیش از هر چیزی مستلزم خروج از انزواست. منظور از بازدارندگی همه‌جانبه، بازدارندگی در هر دو نوع متقارن و غیرمتقارن است، و این به معنای دفع هرگونه تهدید از جانب دشمنان سنتی چون آمریکا و اسرائیل و نفوذ و هرگونه اقدام گروه‌های تروریستی به مرزهای ایران و حتی حمایت هر کشوری از آن‌ها که می‌تواند زمینه‌ساز یک جنگ نامتقارن گردد، می‌باشد. بر این نکته باید تأکید نمود که ایران اسلامی هیچ‌گاه قصد تهاجم به هیچ کشوری را نداشته است و عمده تسلیحاتی که ایران توانسته آن‌ها را طراحی کند و بسازد، خصلت تدافعی دارد و نه تهاجمی (ر.ک: قهرمانپور، ۱۳۸۹). بر این اساس، پرسش اصلی این است که بازدارندگی و قلمرو آن چیست؟ راهبردهای دفاعی رهبری در این باره چه گستره‌ای را شامل می‌شود؟ بر این اساس، این پژوهش در دو بخش سامان یافته است: بخش اول، مبانی و قلمرو بازدارندگی در قرآن و سنت؛ و بخش دوم، راهبردهای دفاع بازدارنده مبتنی بر اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری.

درباره پیشینه بحث باید گفت در خصوص دفاع و آثار آن، مقالات، پایان‌نامه‌ها و کتاب‌هایی به نگارش درآمده‌اند که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: «تحلیل و بررسی مؤلفه‌های فرهنگی فرهنگ دفاعی در مبانی فکری امام خمینی» (مولوی و لطفی جلال‌آبادی، بی‌تا)؛ «آمادگی دفاعی و آثار آن از دیدگاه قرآن» (سلوکی، ۱۳۹۶)؛ «بازدارندگی نرم، مبانی و کاربریست دفاعی آن»^۱ (ساعد، ۱۳۸۹)؛ «تحول مفهوم بازدارندگی در پرتو برجستگی

۱. این مقاله بیشتر به مباحث قدرت نرم پرداخته است.

امور معنایی در روابط بین‌الملل»^۱ (اسلامی و ملکی عزیزآبادی، ۱۳۹۷)؛ *فلسفه سیاسی راهبرد نظامی در اندیشه امام خمینی* (مجلسی، ۱۳۸۸)؛ *پیامبری و جهاد*^۲ (فارسی، ۱۳۶۲).

شایان ذکر است که اگرچه در خصوص دفاع، آثاری پا به عرصه نشر نهاده که به بخشی از آن‌ها اشاره شد، اما کاری که درباره دفاع با تمرکز بر بازدارندگی مبتنی بر آموزه‌های دینی انجام شده باشد، تا آنجا که نگارنده جستجو نموده، بسیار اندک است و اثری با رویکرد اهمیت بازدارندگی و قلمروهای مختلف آن و تأثیر هر یک بر وادار نمودن دشمنان به اجتناب از ورود به جنگ و یا اقدام به حمله نظامی تدوین نگردیده است. براین اساس، نگارنده سعی نموده با تبیین آفاق و قلمرو بازدارندگی با توجه به راهبردهای دفاعی مقام معظم رهبری، با محتوایی مستند به آموزه‌های دینی که تاکنون مسبوق به سابقه هم نمی‌باشد، کاری نو ارائه نماید. از این رو، چنین رویکردی در عرصه آفاق و قلمرو بازدارندگی با توجه و تأکید بر اندیشه و راهبردهای دفاعی مقام معظم رهبری دارای نوآوری بوده و در حد خود از تازه‌های تحقیق به شمار می‌آید. امید آنکه این اثر بتواند راه را برای آثاری برجسته‌تر با زوایای بیشتر در این عرصه فراهم نماید و بنیان‌های تئوری بازدارندگی و گستره‌های آن بیش از گذشته مورد توجه اندیشمندان و دغدغه‌مندان قرار گیرد و در نتیجه، توجه بیش از پیش سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان، طراحان طرح‌های امنیتی و نیروهای دفاعی و به‌ویژه عناصر فرهنگی نیروهای دفاعی به مقوله بازدارندگی همه‌جانبه و قوی‌تر را فرارو نهاده و امنیت فراگیر و پایداری را برای دولت، ملت و کشور به ارمغان آورد.

اهمیت بازدارندگی

جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر اندیشه دفاعی امام خمینی و مقام معظم رهبری، که ریشه در مؤلفه‌های فکری، فرهنگی و ملی انقلاب اسلامی ایران دارد، توانست الگویی جدید از مفهوم بازدارندگی را به جهان ارائه کند که نه اتکا به بمب هسته‌ای

۱. این مقاله به تبیین تحولات مفهوم بازدارندگی در عرصه روابط بین‌الملل مبتنی بر قدرت نرم پرداخته است.
۲. این کتاب به تبیین غزوات پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله براساس آیات قرآنی پرداخته و برخی تحلیل‌ها به گونه‌ای است که نشان می‌دهد بسیاری از این‌ها جنبه دفاعی و یا تهدید و در حقیقت بازدارندگی داشته است.

دارد و نه اتکا به قدرت‌های بیرونی؛ اما در عین حال توانسته است اراده و توان بازدارندگی خود را در برابر همه تهدیدهای محتمل علیه منافع ملی خود اثبات کند و عرصه نفوذ خود را نه تنها در حوزه جغرافیای سرزمینی، بلکه تا صدها کیلومتر فراتر از مرزها گسترش دهد. عرصه اقتدار دفاعی ایران، عرصه‌ای است که به معنای واقعی می‌توان مفهوم «انقلاب» و تحول بنیادین را در آن دید؛ به گونه‌ای که برخلاف دیگر عرصه‌های کارآمدی انقلاب اسلامی، که این روزها به‌ویژه آماج شبهه‌افکنی‌ها، چالش‌ها و دعوای سیاسی فرصت‌ساز برای بیگانگان است، دارای توان دفاعی و امنیتی متکی بر بازدارندگی مؤثر و توانمند غیرقابل انکار است.

در این باره، مقام معظم رهبری به پیروی از اندیشه امام راحل می‌فرماید:
 - «... برای اینکه به هدف برسیم، باید راه را گم نکنیم؛ برای اینکه راه را گم نکنیم، باید نقشه اصلی و اساسی جلوی چشم ما باشد... نقشه امام، کار اصلی امام، بنای یک نظم مدنی - سیاسی بر اساس عقلانیت اسلامی بود» (مقام معظم رهبری، «بیانات در مراسم بیست و پنجمین سالگرد رحلت امام خمینی»، ۱۳۹۳/۰۳/۱۴).
 - «خطی که امام برای انقلاب ترسیم کردند... خط عظمت اسلام و مسلمین است؛ خط دفاع از محرومان و مستضعفان در سراسر عالم است... این خط زندگی ماست... جان‌های ما و خون‌های ما فدای این راه و این خط است» (همو، «بیانات در مراسم اعطای حکم تفیذ ریاست جمهوری به حجة الاسلام والمسلمین اکبر هاشمی رفسنجانی»، ۱۳۶۸/۰۵/۱۲).

ایشان در زمینه اهمیت آمادگی دفاع و بازدارندگی، هوشیاری و غافل نشدن از دشمن اذعان می‌دارد:

- «... غافلگیر نشوید... بر اثر کمبود امکانات... کمبود آمادگی خسارت تحمل نکنید... خسارت شما خسارت اسلام است... همه دستگاه‌های جمهوری اسلامی... آمادگی‌ها را روز به روز افزایش بدهند» (همو، «بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان و کارکنان ارتش جمهوری اسلامی ایران»، ۱۳۹۴/۰۱/۳۰).
 - «آمادگی شما... فقط به معنای این نیست که در نبرد بر دشمن پیروز بشوید؛ بلکه معنای دیگر آن، مصون نگه داشتن کشور از نیت بد دشمنان است. وقتی شما آماده باشید، وقتی شما مجهز باشید... دشمن جرئت نمی‌کند به طرف شما گامی از روی بدخواهی بردارد» (همو، «بیانات در دانشگاه علوم دریایی امام خمینی نوشهر»، ۱۳۹۴/۰۷/۰۸).

مهم‌ترین راهبرد بازدارندگی در اندیشه رهبری، افزایش توان داخلی، خودباوری و خوداتکایی است. اگرچه تغییر بنیادین ساختار سیاسی جامعه و استقرار نظام جمهوری اسلامی پس از پیروزی انقلاب، راه را برای اصلاح عمیق در سایر عرصه‌ها باز کرد و موانع سیاسی بزرگی را که بر سر راه تحول مثبت فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و صنعتی قرار داشت، برطرف ساخت، ولی استمرار انقلاب به معنای پیگیری اهداف اساسی آن، باید به صورت اصلاح مستمر و پیگیر در همه عرصه‌ها و ساحت‌ها تحقق یابد. ایشان در این باره فرموده است:

- «دولتی‌ها هم بدانند که آنچه می‌تواند آن‌ها را بر انجام وظیفه خودشان قادر کند، تکیه بر نیروی داخلی است؛ تکیه بر نیروی مردم است. من بارها این را عرض کردم در جلسات عمومی و همچنین در جلسات خصوصی با مسئولین دولتی، نگاهشان به دست بیگانه نباشد» (همو، «بیانات در دیدار مردم قم»، ۱۳۹۳/۱۰/۱۷).

- «درس بزرگی که ما از این فشارهای اقتصادی دریافت کردیم، این است که هرچه می‌توانیم، باید به استحکام ساخت داخلی قدرت پردازیم؛ هرچه می‌توانیم، در درون، خودمان را مقتدر کنیم؛ دل به بیرون نندیم. آن‌هایی که دل به بیرون ظرفیت ملت ایران می‌بندند، وقتی با یک چنین مشکلاتی مواجه شوند، خلع سلاح خواهند شد. ظرفیت‌های ملت ایران خیلی زیاد است. ما باید پردازیم به استحکام ساخت درونی اقتدار ملی» (همو، «بیانات در مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری اسلامی ایران»، ۱۳۹۲/۰۵/۱۲).

مفهوم‌شناسی

بازدارندگی

بازدارندگی در لغت یعنی پیشگیری از انجام هرگونه کاری به خاطر عواملی چون ترس، وحشت، تهدید و ترور. در اصطلاح نیز راهبردی پیشگیرانه تلقی می‌شود که تحقق آن یکی از دغدغه‌های اصلی بیشتر دولت‌ها می‌باشد (واثق و حسینی نصرآبادی، ۱۳۹۵: ۹۶). هدفی که در سیاست‌های دفاعی دنبال می‌شود، دسترسی به سلطه و غلبه نیست؛ بلکه مقصود در وهله اول، دفع و دور کردن دشمن از هرگونه تعرض و دخالت است. از همین رو، سیاست دفاعی باید بر مبنای سیاست بازدارندگی باشد که به‌عنوان یکی از عناصر اصلی دفاع باعث ترس و وحشت دشمن شده و جرئت تجاوز و تعرض

را از او بگیرد (میرزایی، ۱۳۹۸). در موضوع اندیشه دفاعی، بازدارندگی مؤثر، یک قاعده مبنایی است که اقدامات دفاعی را هدایت می‌کند یا تحت تأثیر قرار می‌دهد و می‌تواند به‌عنوان راهنمای عمل یا مبنایی برای پایداری و مقاومت در برابر ظلم و تجاوز معرفی شود. بازدارندگی به‌عنوان یک راهبرد، در پی آن است که متخاصمان را به‌نحوی تشویق و ترغیب کند تا در پیگیری منافع خود از انجام برخی اقدامات پرهیز کنند. به‌طور کلی می‌توان گفت بازدارندگی نوعی اعمال نفوذ است که ضمن آنکه طرف مقابل تهدید می‌شود، چنانچه در جهت مطلوب عمل کند، مورد مجازات یا دست‌کم محرومیت قرار نخواهد گرفت. در واقع، نظریه بازدارندگی بر این باور است که در شرایطی که هزینه پیش‌بینی شده برای یک تجاوز نظامی از منافع مورد نظر بیشتر باشد، تصمیم‌گیرندگان از توسل به جنگ خودداری می‌کنند (واتق و حسینی نصرآبادی، ۱۳۹۵: ۹۶).

راهبرد

ناگفته پیداست که در ادبیات سیاسی، واژه راهبرد از تنوع، تعاریف و مصادیق بی‌شمار برخوردار است و اندیشمندان این حوزه، بسط مفهومی آن را به اشکال گوناگونی بیان و تحدید کرده‌اند و بر این مدعا صحه گذارده‌اند که دایره شمول معنایی آن تنها در حوزه نظامی مصداق نمی‌یابد؛ چرا که ما هم‌اکنون شاهد این مسئله می‌باشیم که موضوعات راهبردی در سطح ملی، توسط غیرنظامیان دنبال و بدان پرداخته می‌شود. اندیشمندان راهبرد را به سه سطح ملی، بزرگ و نظامی تقسیم می‌نمایند. در ساحت ملی که گسترده‌ترین معنا را در بر می‌گیرد، کارگزار با هدف نیل به اهداف ملی، با توجه به امکانات و محدودیت‌هایی که با آن‌ها مواجه است، دست به انتخاب می‌زند. در نتیجه، ما در این ساحت با سه سطح مواجه هستیم: تأکید و تلاش در نیل به برخی اهداف مشخص در سطح ملی، توجه به امکانات و محدودیت‌های موجود، و در نهایت توجه به نقش و تلاش تدوین‌کنندگان راهبرد ملی در جذب امکانات و هدایت منابع به سمت سیاست‌های مشخص در سطح ملی (علینقی، ۱۳۷۸: ۸). ناگفته نماند که آمادگی دفاعی و حفظ و گسترش آن نیز از مهم‌ترین عوامل بازدارندگی است؛ چنان‌که این واقعیت در مواردی مورد تصریح لغت‌شناسان قرار گرفته است. برخی گفته‌اند: دفاع در صورت

تعدی با «عن» به معنای حمایت می‌باشد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۳۱۶/۱). برخی دیگر گفته‌اند: واژه دفع به معنای دور کردن و دفع کردن چیزی می‌باشد (ابن فارس، ۱۳۹۹: ۲۸۸/۲). در جایی دیگر به معنای حمایت نمودن آمده است (قرشی بنایی، ۱۴۱۲: ۳۵۰/۲) و نیز دفاع از ریشه «دَفَعَ» به معنای عقب راندن و پس زدن است و نیز به معنای دور کردن تهدید و خطر از کسی و یا از خود (پیری و شربتی، ۱۳۹۱: ۱۴؛ عمید، ۱۳۸۱: ۶۴۹؛ دهخدا، ۱۳۵۲: ۵۶/۲۷؛ رستمی‌نسب، ۱۳۸۹: ۹۹). دفاع در اصطلاح فقهی، تکلیفی است برای پیشگیری از آسیب‌هایی که اساس اسلام، نظام سیاسی و امت اسلام را تهدید می‌کند و یا جان و مال و آبروی انسان را هدف قرار می‌دهد (موسوی خمینی، ۱۳۹۰: ۴۸۵/۱؛ عبدی، بی‌تا: ۶۵؛ برای اهمیت دفاع و جهاد ر.ک: عمید زنجانی، ۱۳۸۳: ۲۳۴).

۱. قلمرو بازدارندگی در قرآن و سنت

آفاق و قلمرو بازدارندگی دارای گستره وسیعی بوده و آفاق گوناگونی دارد که با توجه به محدودیت حجمی مقاله، نگارنده در این تحقیق به برخی از آن‌ها با استفاده از آیات و روایات اشاره می‌نماید و تفصیل و بسط کلام را به فرصتی دیگر موکول می‌کند.

۱-۱. مقاومت در برابر تجاوز و تأثیر آن بر بازدارندگی

قرآن کریم مقاومت در برابر دشمن و دفاع را حق مشروع در برابر ظلم، تجاوز و تبهکاری معرفی نموده و در این صورت، جنگ را یک وسیله دفاع مجاز می‌داند. بی‌شک ارائه چنین رهنمودی به مسلمانان در قرآن، در ایجاد بازدارندگی مؤثر است؛ زیرا دشمن می‌داند که مسلمانان در برابر تجاوز او ساکت ننشسته و با هر وسیله ممکن به دفاع خواهند خواست و این تصور تا حدودی دشمن را از فکر تهاجم بازمی‌دارد. قرآن کریم می‌فرماید:

﴿أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ۗ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبَّنَا اللَّهُ وَلَا دَفْعَ اللَّهُ لِلنَّاسِ بِغَضِهِمْ بِبَعْضِ لَهْدِمَتِ صَوَامِعٍ وَبَيْعٍ وَصَلَوَاتٍ وَمَسَاجِدٍ يُدْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ (حج / ۳۹-۴۰).

همان‌طور که اشاره شد، چنین رهنمودی به مسلمانان در قرآن دارای نقشی مهم در

ایجاد بازدارندگی بوده و به دشمن می‌نمایاند که مسلمانان در برابر تجاوز به دفاع برخوانند خواست و هزینه‌های متعدد و گزافی را برای دشمن ایجاد خواهند نمود و قطعاً چنین مطلبی می‌تواند بازدارنده باشد.

۲-۱. داشتن تجهیزات و تسلیحات پیشرفته و تأثیر آن بر بازدارندگی

وقتی مردم و نظام سیاسی در حدی از اقتدار نظامی و دفاعی باشند که دیگران از آن حساب ببرند، ترس و هراسی که از این اقتدار در دل دشمنان می‌افتد، خود مهم‌ترین عامل بازدارندگی از تعرض دشمن است. از نظر قرآن، تحقق چنین بازدارندگی با اقتدار نظامی از طریق بهره‌گیری از هر ابزار و وسیله‌ای که وجود آن ابزار موجب ترس و هراس در دل دشمن فعلی و احتمالی می‌گردد، ضروری است (ر.ک: سلوکی، ۱۳۹۶: ۸۵). لذا خداوند در قرآن کریم با اشاره به موارد ایجاد رعب و وحشت در دل دشمنان می‌فرماید:

﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْحَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾
(انفال / ۶۰).

به تناسب دستورات گذشته در زمینه جهاد اسلامی، نخستین آیه مورد بحث به یک اصل حیاتی که در هر عصر و زمان باید مورد توجه مسلمانان باشد، اشاره می‌کند، و آن لزوم آمادگی رزمی کافی در برابر دشمنان است؛ یعنی در انتظار نمانید تا دشمن به شما حمله کند و آنگاه آماده مقابله شوید، بلکه از پیش باید به حد کافی آمادگی در برابر هجوم‌های احتمالی دشمن داشته باشید. تعبیر آیه به قدری وسیع است که بر هر عصر و زمان و مکانی کاملاً تطبیق می‌کند. کلمه «قوة»، کلمه کوچک و پرمعنایی است که نه تنها وسایل جنگی و سلاح‌های مدرن هر عصری را در بر می‌گیرد، بلکه تمام نیروها و قدرت‌هایی را که به نوعی در پیروزی بر دشمن اثر دارد، شامل می‌شود؛ اعم از نیروهای مادی و معنوی (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۲۱/۷).

۳-۱. ارباب دشمن با جنگ روانی

بی‌تردید ارباب دشمن با هر وسیله‌ای از جمله استفاده از تبلیغات و جنگ روانی

می‌تواند ایجاد بازدارندگی نموده و دشمن را از هجوم و تجاوز ظالمانه باز دارد:
 ﴿وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْحَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾.

بنابراین، در راستای «توان بازدارندگی» باید تنها به ابزارهای مادی بسنده نکرد، بلکه در جنگ نرم و سخت از چنان اقتداری برخوردار شد که دشمن خیال حمله به مغزش خطور نکند و همواره در ترس و هراس از اقتدار توان بازدارنده امت و نظام اسلامی باشد. در راستای افزایش توان بازدارندگی، نیروهای اطلاعاتی اسلام در حوزه جنگ نرم باید به گونه‌ای عمل کنند که ترس در دل دشمن بیفتد و دشمن نتواند در قالب جنگ نرم، روحیه مجاهدان را کاهش دهد. از نظر قرآن کریم، عدم توجه به مسئله جنگ روانی می‌تواند سبب کاهش توان بازدارندگی در نیروهای خودی شود (سلوکی، ۱۳۹۶: ۱۲۰).

۴-۱. هوشیاری و آمادگی و تأثیر آن بر بازدارندگی

مورد دیگر، توجه به اصل غافلگیر نشدن از سوی دشمن است؛ زیرا وقتی جامعه در چنان سطح از هوشیاری و آمادگی باشند که دشمن هراسان از واکنش سریع و به‌موقع امت باشد، به‌طور طبیعی نخواهد توانست از اصل غافلگیری برای ضربه زدن به امت و منافع آن بهره‌برد. خداوند در آیه ۱۰۲ سوره نساء، از آمادگی دفاعی و هوشیاری مجاهدان به‌عنوان مهم‌ترین موانع هجوم غافلگیرانه دشمن یاد کرده است (همان):
 ﴿...وَلَتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى... فَيَبْيِلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً...﴾؛ آن دسته دیگر که نماز نخوانده‌اند، بیایند و با تو نماز بخوانند و باید آن‌ها وسایل دفاعی و سلاح‌های خود را با خود حمل کنند؛ زیرا کافران دوست دارند که شما از سلاح‌ها و متاع‌های خود غافل شوید و یک‌مرتبه به شما هجوم کنند» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۹۹/۴؛ نیز ر.ک: هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶: ۱۱/۴۴۸).

۵-۱. افزایش قدرت و تأثیر آن بر بازدارندگی

به‌هرحال، امت و نظام سیاسی ولایی باید هرآنچه در توان دارند برای تأمین عُدّه و نفرت و عِدّه و تجهیزات به قصد ترساندن دشمن فراهم آورند. همچنین از نظر قرآن کریم، سرمایه‌گذاری در حوزه آمادگی نظامی و «تقویت اقتدار در سطح ترساندن»،

سرمایه‌ای ماندگار برای سرمایه‌گذاران از نظام و مردم است و این گونه نیست که سرمایه آنان به هدر رفته باشد؛ زیرا با تأمین امنیت از راه بازدارندگی، سود حاصل از سرمایه چندبرابر می‌شود. لذا بر نظام اسلامی است که در حوزه افزایش قدرت در راستای دستیابی به «آمادگی در سطح بازدارندگی» سرمایه‌گذاری نماید و آن را به عنوان اولویت نخست در سرمایه‌گذاری ملی قرار دهد.

۶-۱. ایمان و توکل بر خدا و تأثیر آن بر بازدارندگی

قرآن کریم ایستادگی و نهراسیدن از جنجال تبلیغاتی دشمن و داشتن ایمان استوار و توکل بر خدا را از عوامل بازدارنده به شمار آورده، می‌فرماید: ﴿الَّذِينَ قَالُوا لَهُمْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا نَسُواكُمْ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ (آل عمران / ۱۷۳). برخی از اندیشه‌وران امامی در ذیل این آیه چنین آورده‌اند:

«در پایان جنگ احد، لشکر فاتح ابوسفیان پس از پیروزی به سرعت راه مکه را پیش گرفتند. هنگامی که به سرزمین "روحاء" رسیدند، از کار خود سخت پشیمان شدند و تصمیم به مراجعت به مدینه و نابود کردن باقی‌مانده مسلمانان گرفتند. این خبر به پیامبر ﷺ رسید. فوراً دستور داد که لشکر احد خود را برای شرکت در جنگ دیگری آماده کنند؛ مخصوصاً فرمان داد که مجروحان جنگ احد به صفوف لشکر بپیوندند. یکی از یاران پیامبر ﷺ می‌گوید: من از جمله مجروحان بودم، ولی زخم‌های برادرم از من سخت‌تر و شدیدتر بود. تصمیم گرفتیم هر طور که هست، خود را به پیامبر ﷺ برسانیم. چون حال من از برادرم کمی بهتر بود، هرکجا برادرم بازمی‌ماند، او را به دوش می‌کشیدم و با زحمت، خود را به لشکر رسانیدیم و به این ترتیب پیامبر ﷺ و ارتش اسلام در محلی به نام "حمراء الاسد" که از آنجا به مدینه هشت میل فاصله بود، رسیدند و اردو زدند. این خبر به لشکر قریش رسید و مخصوصاً از این مقاومت عجیب و شرکت مجروحان در میدان نبرد وحشت کردند و شاید فکر می‌کردند ارتش تازه‌نفسی نیز از مدینه به آن‌ها پیوسته» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۷۴/۳-۱۷۵).

و معلوم است که چنین چیزی عامل بازدارندگی برای دشمن بوده است.

۷-۱. روحیه مقاومت و بی‌اعتنایی به شایعات عامل بازدارندگی

برخی از مفسران درباره آیه فوق (آل عمران / ۱۷۳) گفته‌اند همان‌طور که در آیه اشاره شد،

دشمنان اسلام با استفاده از منافقان و مسلمانان سست‌ایمان توانستند جنگ نرمی را سازمان‌دهی کنند که موجب کاهش روحیه در نفرات خودی شد. منافقان با نشر شایعه آمادگی نظامی دشمن برای حمله دوباره به مسلمانان پس از جنگ اُحد، بر آن بودند تا توان بازدارندگی را کاهش داده و ترس و وحشت را در جامعه ایجاد کنند، که البته با هوشیاری رهبران و امت، این طرح شکست خورد و پیامبر ﷺ با بسیج دوباره همان نیروهای شکست‌خورده و مجروح و خروج از مدینه، کاری کرد تا دشمن به وحشت بیفتد و فکر هجوم و حمله مجدد را از سر خود بیرون کند. در حقیقت، بازسازی سریع نیروی نظامی و بالا بردن روحیه افراد پس از شکست، در راستای بازدارندگی و ایجاد ترس در دشمنان مؤثر واقع شد و مشرکان از ادامه حمله عقب‌نشینی کردند و این‌گونه مدینه‌النبی ﷺ در امنیت قرار گرفت (سلوکی، ۱۳۹۶: ۱۴۰).

۸-۱. دفاع در خارج از سرزمین و تأثیر آن بر بازدارندگی

پیامبر ﷺ می‌فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ يُغِضُ رَجُلًا يُدْخِلُ عَلَيْهِ فِي بَيْتِهِ وَلَا يُقَاتِلُ» (صدوق، ۱۳۷۸: ۲۸/۲): خداوند دشمن می‌دارد مردی را که در خانه‌اش بر او حمله کنند و او نجنگد.

بی‌شک اجازه ندادن به دشمن برای نزدیک شدن به مرزها می‌تواند عاملی بازدارنده باشد و دشمن را از فکر تجاوز به سرزمین بازدارد.

براین اساس می‌توان گفت هرآنچه را که بتواند بازدارندگی ایجاد نماید تا سرزمین‌های اسلامی از تجاوز مصون و محفوظ بمانند، واجب است در اختیار داشته باشیم تا دشمن را از توطئه‌چینی بازدارد.

همچنین صاحب‌جواهر در ضرورت دفاع نوشته است:

«إِنَّمَا هُوَ مَعَ عَدَمِ وُجُودِ الْإِمَامِ الْعَادِلِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَلَا مَنْصُوبَهُ فَهُوَ حَيْثُ لَا لَيْسَ إِلَّا دَفَاعًا مُسْتَفَادًا مِنَ النَّصُوصِ... بَلْ هُوَ كَالضَّرُورِيِّ بَلْ ظَاهِرٌ غَيْرُ وَاحِدٍ كَوْنِ الدَّفَاعِ عَنِ بَيْضَةِ الْإِسْلَامِ مَعَ هَجُومِ الْعَدُوِّ» (نجفی، ۱۳۶۲: ۱۵/۲۱).

ایشان دفاع از جان مؤمن در برابر تهاجم را در صورت داشتن توان و ظنّ به سلامت و ایمن بودن بر جان خود، واجب می‌داند (همان: ۵۸۹/۴۱).

گستره بازدارندگی و راهبردهای دفاعی در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری با الهام از همین آموزه‌ها را می‌توان در برخی از مهم‌ترین اصول در حوزه سیاست دفاعی که در تقابل با دشمنان پایه‌ریزی شده است، مشاهده نمود (ر.ک: منصوری لاریجانی، ۱۳۷۹: ۳۶؛ میرزایی، ۱۳۹۸). امام خمینی نیز دفاع از سرزمین‌های اسلام را واجب دانسته، می‌فرماید: دفاع از اسلام و سرزمین‌های اسلامی در برابر دشمنی که قصدش سیطره و استیلا بر بلاد اسلام، ناموس و... بوده و به‌نوعی موجودیت اسلام را تهدید می‌کند، بر هر مکلفی واجب است (موسوی خمینی، ۱۳۹۰: ۴۸۵/۱).

۹-۱. پاسداشت ارزش‌های اخلاقی

رفتار مناسب پیشوا و رهبر یک جامعه و توجه به ارزش‌های اخلاقی نه تنها مانع از سیطره و نفوذ اجانب و سلطه آنان بر بیکره و افکار این امت می‌شود، بلکه چه بسا ملل دیگر را به تغییر نگرش و رفتارشان ترغیب و مجذوب می‌کند. در همین رابطه، خداوند در آیه ۳۴ سوره فصلت می‌فرماید رفتارها و کردارهای امت و امام باید به گونه‌ای باشد که تغییر رفتار در مردم و امت‌های دیگر را در پی داشته باشد (میرزایی، ۱۳۹۸):

«وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ... هرگز نیکی و بدی یکسان نیست، بدی را با نیکی دفع کن تا دشمنان سرسخت همچون دوستان گرم و صمیمی شوند» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۷۷/۲۰؛ ر.ک: نهج البلاغه: خطبه ۱۳۷).

نیز در این باره فرموده‌اند: «كُنْ لِلظَّالِمِ حَصْمًا وَلِلْمَظْلُومِ عَوْنًا» (نهج البلاغه: نامه ۴۷). مقام معظم رهبری نیز همواره توجه و دغدغه بسیاری نسبت به فضایل اخلاقی و اخلاق‌مداری داشته است:

«بدون یک تحول اخلاقی عمیق و گسترده نخواهیم توانست عدالت اجتماعی را آن‌طوری که مدنظر اسلام است، انجام دهیم» (مقام معظم رهبری، «بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی»، ۱۳۷۶/۰۱/۰۱).

ایشان در جایی دیگر، اهمیت مسئله رشد مکارم اخلاق در میان بشر و افراد جامعه را به حدی والا می‌داند که هدف از بعثت پیامبر گرامی اسلام را نیز در آن می‌داند:

«إِنَّمَا بُعِثَ لِاتِّمَمِّ مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ». این حدیث از طرق فریقین نقل شده است...

إنما... یعنی اساساً بعثت من برای این است... تا اینکه مکارم اخلاق در میان بشر و افراد جامعه... کامل شود، رشد پیدا کند» (مقام معظم رهبری، «بیانات در دیدار کارگزاران نظام»، ۱۳۷۵/۰۹/۱۹).

۱-۱. برطرف ساختن ضعف‌های دفاعی

بی‌شک به دست آوردن توانایی‌های گوناگون، نیرو و تجهیزات بازدارنده به معنای واقعی کلمه، اعم از توان امنیتی، دفاعی و اطلاعاتی، که مانع سلطه‌جویی ستمکاران و باطل‌گرایان باشد، برای ترساندن دشمنان اعم از دشمنان شناخته‌شده و معروف و دشمنان غیرمعروف، به دلیل بازدارندگی بالا، ضروری و بایسته است و بر سیاست‌گذاران عرصه‌های امنیتی - دفاعی است که از زمینه‌سازی‌ها و به وجود آوردن بستر رشد روزافزون و ارتقاء همه نیروها و تجهیزات در عرصه‌های دفاعی، امنیتی و اطلاعاتی فروگذار نمایند و این همه، قابل فهم از آیه شریفه ﴿تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ می‌باشد. این آیه، چنان‌که برخی اندیشمندان تصریح نموده‌اند، مشتمل بر اصلی است که جامعه بشری را از هرج و مرج ننگه می‌دارد و به ستمگران زورمند اجازه نمی‌دهد که زندگی مردم را بازیچه خود قرار دهند و از آنان بهره‌کشی کنند. این اصل عبارت است از وجود نیرویی که در اختیار حق‌طلبان و عدالت‌خواهان قرار گیرد و آنان با این نیرو، جلو ستمکاران و باطل‌گرایان را بگیرند. اگر دانشمندان و خردمندان درباره سبب مشکلات و مصیبت‌های زندگی تحقیق کنند، درخواهند یافت که این سبب، همان ضعف نیروی بازدارنده از تجاوز و توانمندی نیروی تجاوزگر است. برای نمونه می‌توان از توان و نیرویی که ایالات متحده آمریکا در اختیار دارد یاد کرد؛ نیرویی که آمریکا آن را برای چپاول و غارت به کار می‌گیرد و جز مبارزه ملت‌های بی‌دفاع، مانعی بر سر راهش وجود ندارد (ر.ک: مغنیه، ۱۳۷۸: ۷۶۹/۳).

۲. راهبردهای دفاعی مقام معظم رهبری

۱-۲. مردمی کردن دفاع بر محور بسیج مردمی

یکی دیگر از مهم‌ترین راهبردهای بازدارندگی، توجه به راهبرد مردمی کردن مقوله

دفاع و بسیج مردمی است و اگر دشمن ببیند که مردم همگی برای دفاع از کشور آماده‌اند، از توطئه‌چینی و یا اجرای دیگر برنامه‌ها تا حدود زیادی مأیوس شده و از حمله دست برخواهد داشت. تجربه دفاع مقدس، نمونه بارزی از مردمی کردن دفاع بر محور بسیج عمومی بود. در سال‌های جنگ تحمیلی، اقشار و طبقات گوناگون مردم در هر لباس، کسوت و عقیده به جبهه‌های حق علیه باطل شتافتند و از آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب و اسلام و موجودیت سرزمینی ایران دفاع کردند.

مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید:

انقلاب هم که شروع شد، انقلاب مردمی بود. جنگ را هم که بر ما تحمیل کردند، دفاع ما دفاع مردمی بود. امروز هم هرگاه برای نظام اسلامی، خدای نخواستہ مشکلی پیش بیاید، باز حل آن مشکل، حل مردمی است. کل نظام جمهوری اسلامی هم که بر دوش آحاد مردم قرار دارد. خوب، پس نظام مردمی، انقلاب مردمی، دولت مردمی، دفاع مردمی؛ این عنصر مردمی در نظام جمهوری اسلامی یک عنصر اصلی است. وقتی این مطلب را قبول کردیم و درست دانستیم، آن وقت معلوم می‌شود که آن نیروی دفاع‌کننده و رزمنده‌ای که از دل مردم برمی‌خیزد، چقدر برای جمهوری اسلامی دارای ارزش و دارای اهمیت است. همه چیز مردمی است» (مقام معظم رهبری، «بیانات در جمع بزرگ بسیجیان تبریز»، ۱۳۷۲/۰۵/۰۸).

۲-۲. واقع‌بینی، واقع‌گرایی و خردورزی

یکی دیگر از مهم‌ترین راهبردهای بازدارندگی، توجه به راهبرد واقع‌گرایی و واقع‌بینی است. مقام معظم رهبری همواره بر این مهم تأکید و اصرار داشته است که در بینش مسئولان و فرماندهان نظامی و تمامی آحاد مردم می‌بایست آرمان‌ها در حوزه واقعیت‌ها و با توجه و شناخت دقیق واقعیت‌های عینی، به شیوه‌ای عقلانی و معتدل پیگیری گردد. ایشان در این باره می‌فرماید:

«باید مواظب باشیم درگیر و دچار واقعیت‌سازی‌های خلاف واقع نشویم. فرض بفرمایید اگر چنانچه ما توان خودمان را بیشتر از واقع بدانیم، یا کمتر از آنچه که واقعیت است، بدانیم، دچار خطا خواهیم شد؛ توان دشمن را هم اگر بیشتر از آنچه که هست، یا کمتر از آنچه که هست، ببینیم، دچار اشتباه محاسبه خواهیم شد. این از آن جاهایی است که طراحان دشمن وارد میدان می‌شوند. شما ملاحظه کنید، در

تبلیغات گسترده رسانه‌ای دشمنان ما سعی می‌شود توان داخلی و ملی کشور تحقیر شود و کوچک شمرده شود؛ متقابلاً توان دشمن بیش از آنچه که هست، معرفی شود؛ این یکی از لغزشگاه‌هاست. اگر ما از آن مقداری که دشمن باید مورد ملاحظه قرار بگیرد، بیشتر او را محاسبه کردیم و بیشتر از او ترسیدیم، قطعاً دچار خطای در محاسبه خواهیم شد؛ راه را عوضی خواهیم رفت؛ این یکی از لغزشگاه‌هاست» (همو، «بیانات در دیدار کارگزاران نظام»، ۱۳۹۱/۰۵/۰۳).

۳-۲. دفاع از سرزمین‌های اسلامی و مستضعفان.

یکی دیگر از مهم‌ترین راهبردهای بازدارندگی و درعین حال یکی از وظایف ما، دفاع از سرزمین‌های اسلامی و حمایت از مستضعفان است که خود موجب جذب افکار عمومی مردم آن سرزمین‌ها نسبت به سیاست‌های جمهوری اسلامی بوده و نقش مهمی در حمایت از انقلاب اسلامی خواهد داشت و در نتیجه، این خود یکی از مهم‌ترین عوامل بازدارنده بوده و نباید از آن غفلت نمود. شاید به همین جهت باشد که این موضوع در سخنان امام خمینی و مقام معظم رهبری مورد تأکید قرار گرفته است:

«برادران و خواهران! برای ما یک مسئله اسلامی است. اسلام بر ما لازم کرده است که ما از سرزمین‌های مسلمان‌نشین دفاع کنیم، بر ما واجب کرده است که ما به حقوق مظلومان و ستم‌دیدگان و مستضعفان برسیم، برای ما لازم کرده است که ما به مال و به جان، از مردمی که سی سال است فریاد می‌کشند "یا للمسلمین" و کسی به آن‌ها جواب نمی‌دهد، به کمک این‌ها بشتابیم. ملت فلسطین سی سال است دارد می‌گوید "یا للمسلمین". کدام‌یک از این دولت‌های عرب می‌توانند ادعا کنند که به "یا للمسلمین" برادران فلسطینی جواب دادند؟ هرکدام از این دولت‌های عرب که آمدند سر کار، برای اینکه مردم خودشان را جذب کنند به طرف خودشان، شعار پشتیبانی از فلسطین دادند. من به دولت‌های شمال آفریقا می‌گویم، به دولت‌های خاورمیانه می‌گویم، به دولت‌هایی که در خط مرز اسرائیل غاصب قرار دارند، می‌گویم و به دولت‌هایی که در خلیج فارس قرار دارند، کدام‌یک از این‌ها آن‌چنان که وظیفه یک دولت اسلامی است، به برادران فلسطین و به مسئله فلسطین کمک کردند؟ سی سال است ناله استغاثه چند میلیون انسان مسلمان محروم مستضعف، بلند است، کی باید به داد این‌ها برسد؟» (همو، «بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران»، ۱۳۵۹/۰۵/۱۷).

۲-۴. حفظ آمادگی همه‌جانبه

یکی دیگر از مهم‌ترین راهبردهای دفاعی و بازدارندگی در اندیشه مقام معظم رهبری، حفظ آمادگی همه‌جانبه بوده و اختصاص به دفاع و بازدارندگی نظامی ندارد؛ چنان‌که معظم‌له در هشتمین اجلاس سران جنبش عدم تعهد در حاره در سال ۱۳۶۵، به‌عنوان رئیس‌جمهور وقت ایران فرمود:

«از آنجا که فعالیت نظام سلطه تنها در بعد سیاسی نیست، بلکه توانسته است منطق فرهنگی خاص خود و شبکه اقتصادی و تبلیغاتی وابسته به خود را نیز به وجود آورد، دفاع در مقابل آن نیز باید همه‌جانبه باشد» (همو، «بیانات در هشتمین اجلاس سران جنبش عدم تعهد»، ۱۳۶۵/۰۶/۱۴).

ایشان در مناسبت‌های دیگر نیز این اندیشه راهبردی را مورد تأکید قرار داده و خطاب به مسئولان و مدیران اجرایی و نظامی کشور فرمود:

- «تمامی نیروهای مسلح اعم از نظامی و انتظامی و نیز نیروهای پرتوان بسیج باید آمادگی خود را برای دفاع همه‌جانبه از دستاوردها و آرمان‌های انقلاب حفظ کنند و این دستوری است که کلیه مسئولین نیروهای مسلح باید آن را به‌عنوان یک وظیفه مهم دنبال کنند» (همو، «دیدار جمع‌کنیری از پاسداران با رهبر انقلاب»، ۱۳۶۸/۱۲/۱۰).

- «باید در مقابل تهدید آمادگی داشته باشیم. اگر نداریم، باید آمادگی ایجاد کنیم و اگر داریم، حفظ کنیم و افزایش دهیم. در مقابل اعلان جنگ، اعلان دفاع همه‌جانبه - روی "همه‌جانبه" تکیه و تأکید می‌کنم - و در مقابل اقدام به جنگ، اقدام به دفاع و ضربه متقابل» (همو، «بیانات در دیدار کارگزاران نظام»، ۱۳۸۰/۱۲/۲۷).

۲-۵. وحدت و برخورداری از حمایت مردمی و دوری از تفرقه

بی‌شک همراه داشتن حمایت مردمی از نظام اسلامی، یکی از مهم‌ترین عوامل بازدارندگی است. مقام معظم رهبری در این باره چنین فرموده است:

«امروز دشمنان دنیای اسلام، دشمنان وحدت اسلام، با ابزارهای دین وارد می‌شوند، با ابزارهای اخلاق وارد می‌شوند؛ باید هوشیار بود. آنجایی که می‌خواهند افکار عمومی مردم غیرمسلمان را فریب بدهند، نام حقوق بشر را می‌آورند، نام دموکراسی را می‌آورند؛ آنجایی که می‌خواهند افکار عمومی دنیای اسلام را فریب بدهند، نام قرآن را می‌آورند، نام اسلام را می‌آورند؛ در حالی که نه به اسلام و قرآن اعتقادی

دارند، نه به حقوق بشر اعتقادی دارند» (همو، «بیانات در دیدار مردم بوشهر در روز میلاد امام علی (ع)»، ۱۳۸۹/۰۴/۰۵).

۶-۲. هوشیاری، بصیرت و دشمن‌شناسی

چنان که برخی از دانشیان گفته‌اند: دشمن‌شناسی و بصیرت از جمله مهم‌ترین راهبردهای دفاعی و بازدارنده، و از محوری‌ترین مباحث در موضوع دفع تهدیدها و دفاع یک ملت در برابر دشمنان محسوب می‌شود. دشمن‌شناسی که از نشانه‌های هوشیاری یک ملت است، نیازمند بینش و بصیرت است (مولوی، ۱۳۹۸: ۱۲۲) و از آنجا که دشمن به هر شکلی به دنبال دستیابی به مقاصد و اهداف شومش می‌باشد، لذا نظام سیاسی باید هوشیار باشد تا جاسوسانی از شهروندان اهل کتاب، منافقان و مسلمانان سست‌ایمان، در خدمت دشمنان قرار نگیرند (میرزایی، ۱۳۹۸). مقام معظم رهبری در زمینه دشمن‌شناسی و راهکار آن می‌فرماید:

«آنچه وظیفه ما به‌عنوان مردم، به‌عنوان آحاد جمهوری اسلامی است، اولاً دشمن‌شناسی است... بعد دانستن نقشه دشمن... و بعد دانستن شیوه مقابله با نقشه دشمن» (مقام معظم رهبری، «بیانات در دیدار مردم قم»، ۱۳۹۸/۱۰/۱۸).

بی‌تردید اگر دشمن بداند که ما تمام برنامه‌ها و سیاست‌ها و توطئه‌های او را می‌دانیم و در برابر هر برنامه‌ای، برنامه مناسبی را تنظیم نموده‌ایم، می‌تواند بازدارندگی ایجاد نماید.

۷-۲. راهبرد دفاع موشکی و مقابله به‌مثل

یکی دیگر از مهم‌ترین راهبردهای بازدارندگی، دستیابی ایران به موشک‌های دوربرد و مقابله به‌مثل است. توان موشکی ایران تمامی سطح غرب آسیا و منطقه را تحت سیطره توان نظامی ایران درآورد که نه تنها بر توان بازدارندگی و اقتدار ایران اسلامی افزود، بلکه دربردارنده این پیام به متجاوزان احتمالی در آینده بود که در صورت هرگونه اقدام نسنجیده، با پاسخ سریع، قاطع و متقابل ایران مواجه خواهند شد. مقام معظم رهبری در این رابطه می‌فرماید:

«ما بعد از گذشت مدتی، توانایی پیدا کردیم که مقابله به‌مثل کنیم. ما هم توانستیم موشک به دست بیاوریم، ما هم توانستیم مقابله به‌مثل کنیم. می‌توانستیم شهرهایی را

که در بُرد موشک ما بود - که از جمله اش خود بغداد بود - بزنیم... طرف مقابل با وقاحت تمام ما را تهدید نظامی می کند؛ با وقاحت، مرتب تهدید نظامی می کند. چند وقتی بود ساکت بودند، باز چند روز قبل از این یکی از آن‌ها دهن باز کرد و راجع به گزینه‌های روی میز و گزینه نظامی بنا کرد حرف زد. خب این لاف را می‌زنند، این غلط زیادی را می‌کنند، آن وقت می‌گویند جمهوری اسلامی قدرت دفاع را از خود سلب کند. این حرفی که آن‌ها می‌زنند، ابلهانه نیست؟ حتی اگر ما را این جور صریحاً هم تهدید نمی‌کردند، لازم بود به حکم «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْحَيْلِ» ما به فکر باشیم. حتی اگر تهدید هم نمی‌کردند، باید ما این مراقبت را می‌کردیم، این آمادگی‌ها را افزایش می‌دادیم؛ حالا که صریحاً هم دارند تهدید می‌کنند. از آن طرف تهدید می‌کند، از آن طرف می‌گوید شما نباید موشک بسازید، نباید چنین کنید، نباید چنان کنید. مدام دستورات بدون پشتوانه و ابلهانه در فضای تبلیغاتی یا در قرارهای بین‌المللی صادر می‌کنند» (همو، «بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان و کارکنان ارتش جمهوری اسلامی ایران»، ۱۳۹۴/۰۱/۳۰).

۸-۲. برخورد با دشمن در مرزهای خودش

یکی دیگر از مهم‌ترین راهبردهای بازدارندگی نظام سیاسی در برابر دشمن، داشتن برنامه برای سرکوب آنان پیش از ضربه زدن است. مقام معظم رهبری در این مورد می‌فرماید: «... نباید منتظر ماند که دشمن بیاید داخل خانه آدم، بعد آدم به فکر دفاع از او و خانه بیفتد. دشمن را باید در مرزهای خودش سرکوب کرد» (همو، «بیانات در دیدار جمعی از خانواده‌های شهدای مدافع حرم»، ۱۳۹۵/۰۹/۰۱).

سیاست‌های دفاعی باید به گونه‌ای باشد که ثمره اش پرهیز دشمن از هرگونه رفتار خطرناک و جنگ باشد. سرکوب دشمن باید تا جایی ادامه یابد که فتنه‌گری وجود نداشته باشد. همچنین سرکوب باید به طوری باشد که در برابر اسلام و نظام سیاسی خوار و ذلیل شوند و جرئت و جسارت حمله نداشته باشند (میرزایی، ۱۳۹۸). خداوند متعال در همین رابطه می‌فرماید: «وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ...» (بقره/۱۹۳).

۹-۲. تقویت بازدارندگی با تکیه بر امکانات داخلی و نگاه فراملی

از جمله مهم‌ترین راهبردهای بازدارندگی دفاعی، تقویت بنیه دفاعی کشور در برابر

دشمنان از طریق امکانات داخلی موجود در کشور است. در این رابطه، خداوند متعال در آیه ۶۰ سوره انفال وظیفه‌ای را بر دوش مؤمنان و نظام اسلامی گذاشته تا به تقویت بنیه نظامی تا حد ترسانیدن دشمنان بپردازند، و هرگونه تأمین و پرداخت هزینه در این راه را از مصادیق انفاق در راه خدا می‌شمارد (ر.ک: همان). همچنین آنچه در حوزه سرمایه‌گذاری در عرصه اقتدار مهم است، افزایش «توان بازدارندگی» است که با تقویت ابزارها و تنوع آن‌ها و همچنین با ایجاد و تقویت روحیه دشمن‌ستیزی، ستم‌ستیزی و استکبارستیزی به دست می‌آید (سلوکی، ۱۳۹۶). خداوند در آیه ۳۱ سوره ص می‌فرماید: ﴿إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِیَاتُ الْجِبَادُ﴾. در تفسیر این آیه بیان می‌شود که یک پادشاه عادل و صاحب نفوذ باید ارتشی نیرومند داشته باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۷۲/۱۹). بنا به فرموده مقام معظم رهبری نیز یکی از راه‌های ارتقای قدرت ملی و تقویت بنیه بازدارندگی و دفاعی، فعال‌سازی و استفاده از همه ظرفیت‌های کشور است: «... تقویت کشور متوقف است بر استفاده از همه ظرفیت‌ها و توانایی‌هایی که ما در داخل کشور و در بیرون کشور داریم... از این‌ها بایستی استفاده کنیم، این‌ها کشور را قوی خواهد کرد (مقام معظم رهبری، «بیانات در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری»، ۱۳۹۳/۰۶/۱۳).

همچنین در جای دیگری فرموده است:

«این نگاه وسیع جغرافیای مقاومت را از دست ندهید؛ این نگاه فرامرزی را از دست ندهید. قناعت نکنیم به منطقه خودمان: "مَا غَزَى قَوْمٌ قَطُّ فِی عُقْرِ دَارِهِمْ إِلَّا ذَلُّوا" [نهج‌البلاغه: خطبه ۲۷]. این حدیث از معصوم علیه السلام است که آن کسانی که در خانه نشستند تا به آن‌ها حمله بشود، دچار ذلت شدند. این جوری نباشد که یک چهاردیواری را انتخاب کنیم و دیگر کارمان به این نباشد که پشت این دیوار چه کسی است، چه تهدیدی وجود دارد. این نگاه وسیع فرامرزی، این امتداد عمق راهبردی، گاهی اوقات از واجب‌ترین واجبات کشور هم لازم‌تر است که مورد توجه قرار بگیرد که خیلی‌ها متوجه به این نیستند، خیلی‌ها توجه به این ندارند» (مقام معظم رهبری، «بیانات در دیدار مجمع عالی فرماندهان سپاه»، ۱۳۹۸/۰۷/۱۰).

۱۰-۲. افشاگری و جنگ روانی

یکی دیگر از راهبردهای دفاعی و عوامل بازدارندگی، افشاگری، تبیین و جنگ

روانی علیه دشمن است، که رهبر معظم نیز به این نکته اهتمام داشته است. در حوزه بازدارندگی برای اینکه ظالم در موضع ضعف قرار گیرد، به حدی که نتواند حامی و پشتیبانی برای خود فراهم کند و نیرو بگیرد، باید از روش افشاگری در مجامع عمومی و بین‌المللی بهره گرفت. برای نمونه می‌توان از روش جنگ نرم و جنگ روانی علیه ستمگر بهره گرفت که این خود، یکی از سیاست‌های دفاعی در نظام اسلامی است. مقام معظم رهبری در سخنانی در خصوص تبیین حقایق می‌فرماید:

«به مسئله تبیین اهمیت بدهید. خیلی از حقایق هست که باید تبیین بشود... بایستی حقایق را با منطق قوی، سخن متین و عقلانیت کامل... و به کارگیری اخلاق منتشر کرد... به معنای واقعی کلمه، خودتان را مجهز کنید و در این میدان وارد بشوید؛ در میدان تبیین و افشاگری... اگر روز عاشورا اوج مجاهدت همراه با فداکاری... است، این چهل روز اوج مجاهدت همراه با تبیین، همراه با افشاگری، همراه با توضیح است» (همو، «بیانات در پایان مراسم عزاداری اربعین حسینی»، ۱۴۰۰/۰۷/۰۵).

ایشان با اشاره به افشای اهداف دشمن بر سلطه‌گری می‌گویند:

«این را که هدف استکبار سیطره است، هدف استکبار سلطه است، سلطه بر ملت‌هاست، برای همه تبیین کنید» (همو، «بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانش‌جویان»، ۱۳۹۷/۰۸/۱۲).

۱۱-۲. طرفداری از مظلومان و عدالت

یکی دیگر از راهبردهای دفاعی و عوامل بازدارندگی این است که نظام اسلامی باید برای امور لازم و حیاتی چون احقاق حقوق مظلومان و تأمین آزادی آنان برای ابراز عقیده و تأمین حقوق از دست‌رفته در برابر ظالمان متجاوز، گام‌های استوار برداشته و در این راستا سامان‌دهی و جهت‌گیری شود (ر.ک: میرزایی، ۱۳۹۸). بنابراین برپا کردن عدل و قسط در همه جوانب فردی و اجتماعی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین خصوصیات اسلام به‌شمار می‌آید؛ چنان‌که خداوند در آیه ۲۵ سوره حدید با اشاره به فرستادن پیامبران و نزول کتاب آسمانی با هدف اقامه عدالت از سوی مردم، به این مهم گوشزد می‌فرماید (منصوری لاریجانی، ۱۳۷۹: ۳۰). مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید:

«اساس قضیه این است که مسلمانان در هر نقطه از عالم که هستند، باید تصمیم بگیرند از عدالت دفاع کنند، از عدالت بگویند، در مقابل ظلم بایستند و از اسلام

- اسلامی که طرفدار مظلومین و ضعیفانست- دفاع کنند» (مقام معظم رهبری، «بیانات در دیدار مهمانان خارجی شرکت‌کننده در مراسم بزرگداشت دهه فجر»، ۱۳۷۱/۱۱/۱۸).

۱۲-۲. انسجام و کارایی

یکی دیگر از عوامل بازدارندگی، قدرت و توانایی جامعه در محروم کردن مهاجم از رسیدن به اهدافش و تحمیل کردن هزینه سنگین بر اوست، که از عوامل دفاع بازدارنده به شمار می‌آید (ر.ک: منصورى لاریجانی، ۱۳۷۹: ۱۵۶). مقام معظم رهبری در این خصوص می‌فرماید:

«سربلندی ملت و پیروزی اسلام و اثبات قدرت درونی و ذاتی این کشور، جز با آمادگی و انسجام هرچه بیشتر و کارایی روزافزون شما امکان‌پذیر نیست... ملت ما، ملت بااستقامتی است... آمادگی شما بازدارنده دشمن است. آن روزی که دشمن حمله کرد، در ما احساس ناآمادگی نمود... ملت ما باید کاری کند که هیچ دشمنی نتواند در استقلال و استحکام و یکپارچگی و تمامیت ارضی ما طمع کند» (مقام معظم رهبری، «بیانات در مراسم اعطای نشان فتح به تعدادی از فرماندهان عملیات فتح‌المبین و بیت‌المقدس»، ۱۳۶۹/۰۳/۰۳).

۱۳-۲. بصیرت و معرفت

بی‌شک یکی از راهبردهای دفاعی به‌منظور بازدارندگی، بصیرت و معرفت بالاست. مقام معظم رهبری می‌فرماید:

«ایران به‌دنبال دفاع از قرآن و سنت پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم‌السلام و احیاء امت اسلامی است» (همو، «خطبه‌های نماز جمعه تهران»، ۱۳۹۰/۱۱/۱۴).

ایشان با اشاره به لزوم شناخت نسبت به فرهنگ دفاع در مقابل دشمن خاطر نشان می‌کند:

- «دفاع هم همیشه با آلات قهریه نیست؛ با مشت نیست، با تفنگ نیست. گاهی دفاع با فهمیدن است، گاهی دفاع با زبان است، گاهی دفاع از حقیقت، با حضور در جایی است» (همو، «بیانات در دیدار جمعی از بسیجیان»، ۱۳۷۶/۰۹/۰۵).

- «به ایمان مردم ما حمله می‌کنند، به بصیرت مردم ما حمله می‌کنند، به تقوای ما حمله می‌کنند، به اخلاق ما حمله می‌کنند، و بیروس‌های گوناگون خطرناک معنوی را در میان ما پراکنده می‌کنند؛ خوب، ما چکار کنیم؟ باید دفاع کنیم» (همو، «بیانات در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور»، ۱۳۹۴/۱۰/۱۴).

یافته‌ها و نتیجه‌گیری

به دست آوردن توان بازدارندگی از منظر آموزه‌های دینی، نوعی پیشگیری از آسیب‌هایی است که اساس اسلام، نظام سیاسی، امنیت کشور و جوامع اسلامی را تهدید می‌کند و یا جان و مال و آبروی انسان‌ها را هدف قرار می‌دهد.

بازدارندگی به معنای پیشگیری از انجام هرگونه تجاوز دشمن بوده و در حقیقت، یک راهبرد دفاعی تلقی می‌شود که تحقق آن یکی از توصیه‌های مهم آموزه‌های دینی و درعین حال از مهم‌ترین دغدغه‌های اساسی مقام معظم رهبری است.

همچنین یافته‌های پژوهش نشانگر آن است که اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری با اشراف بر واقعیت‌های موجود در منطقه و جهان معاصر و با توجه به سیاست‌های سلطه‌جویانه آمریکا و اسرائیل در مواجهه با انقلاب اسلامی، مبتنی بر راهبردهای متعددی بوده و راهبرد بازدارندگی همه‌جانبه را در تمامی عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی، مطالبه و پیگیری می‌نماید.

قلمرو، آفاق و گستره بازدارندگی از دو جهت قابل توجه می‌باشد: جهت اول، تبیین آن از منظر قرآن کریم و سنت، که این مهم ضمن نکاتی چند، مانند مقاومت در برابر تجاوز، داشتن تجهیزات، ارباب دشمن و... مورد بررسی قرار گرفته است. جهت دوم، بررسی راهبردهای دفاعی به‌منظور بازدارندگی در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری.

همچنین معظم‌له با الهام از آموزه‌های قرآن و سنت، حوزه بازدارندگی را گسترده و دارای آفاقی وسیع دانسته و بر نکاتی از قبیل مردمی کردن دفاع، واقع‌گرایی، دفاع از سرزمین‌های اسلامی، آمادگی هم‌جانبه، جلب حمایت مردمی، افشاگری برنامه‌های دشمن، بصیرت‌افزایی در میان مردم و... تأکید نموده و ضمن توجه دادن مسئولان به مصونیت‌بخشی کشور از طریق بالا بردن توان بازدارندگی، حجت را بر همگان به‌ویژه نیروهای دفاعی و امنیتی تمام کرده است.

کتابنامه

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه.
۳. ابن فارس، ابوالحسین احمد، معجم مقاییس اللغة، تحقیق عبدالسلام محمد هارون، بیروت، دار الفکر، ۱۳۹۹ ق.
۴. اسلامی، محسن، و روح اله ملکی عزین آبادی، «تحول مفهوم بازدارندگی در پرتو برجستگی امور معنایی در روابط بین الملل»، *دوفصلنامه مطالعات قدرت نرم*، سال هشتم، شماره ۲ (پیاپی ۱۹)، پاییز و زمستان ۱۳۹۷ ش.
۵. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۲ ش.
۶. راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، *المفردات فی غریب القرآن*، تحقیق صفوان عدنان داوودی، بیروت - دمشق، دار القلم - الدار الشامیه، ۱۴۱۲ ق.
۷. رستمی نسب، عباسعلی، «مبانی نظری دفاع مقدس در قرآن کریم»، *دوفصلنامه ادبیات پاینداری*، سال اول، شماره ۲، بهار ۱۳۸۹ ش.
۸. ساعد، نادر، «بازدارندگی نرم: مبانی و کاربرست دفاعی آن»، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال هشتم، شماره ۲۸، بهار ۱۳۸۹ ش.
۹. سلوکی، عباس، «آمادگی دفاعی و آثار آن از دیدگاه قرآن»، *روزنامه کیهان*، ۱۱ خرداد ۱۳۹۶ ش.، <https://kayhan.ir/files/fa/publication/pages/1396/3/10/1013_12060.pdf>.
۱۰. شریتی، مجتبی، و هادی مراد پیری، *آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس*، چاپ دوم، تهران، سمت، ۱۳۹۱ ش.
۱۱. صدوق، محمد بن علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی، *عیون اخبار الرضا علیه السلام*، تحقیق و تصحیح سیدمهدی حسینی لاجوردی، تهران، جهان، ۱۳۷۸ ش.
۱۲. عبیدی، فریدون، «نگرشی بر اندیشه نظامی امام خمینی در دوران دفاع مقدس»، *مجموعه مقالات هشتمین کنگره پیشگامان پیشرفت*، بی تا.
۱۳. عمید، حسن، *فرهنگ فارسی عمید*، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۱ ش.
۱۴. فارسی، جلال‌الدین، *پیامبری و جهاد*، تهران، انجام کتاب، تابستان ۱۳۶۲ ش.
۱۵. قرشی بنایی، سیدعلی اکبر، *قاموس قرآن*، چاپ ششم، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۱۲ ق.
۱۶. قهرمانپور، رحمان، «تقدم الهام‌بخشی بر قدرت نرم در سیاست‌های کلان ج.ا.ایران در جهان اسلام»، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال هشتم، شماره ۲۸، بهار ۱۳۸۹ ش.
۱۷. مجلسی، مهدی، *فلسفه سیاسی راهبرد نظامی در اندیشه امام خمینی*، پایان‌نامه فارسی، تهران، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، ۱۳۸۸ ش.
۱۸. مغنیه، محمدجواد، *ترجمه تفسیر کاشف*، ترجمه موسی دانش، قم، بوستان کتاب، ۱۳۷۸ ش.
۱۹. مقام معظم رهبری، «بیانات در پایان مراسم عزاداری اربعین حسینی»، ۱۴۰۰/۰۷/۰۵ ش.
۲۰. همو، «بیانات در جمع بزرگ بسیجیان تبریز»، ۱۳۷۲/۰۵/۰۸ ش.
۲۱. همو، «بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران»، ۱۳۵۹/۰۵/۱۷ ش.
۲۲. همو، «بیانات در دانشگاه علوم دریایی امام خمینی نوشهر»، ۱۳۹۴/۰۷/۰۸ ش.
۲۳. همو، «بیانات در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور»، ۱۳۹۴/۱۰/۱۴ ش.
۲۴. همو، «بیانات در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری»، ۱۳۹۳/۰۶/۱۳ ش.

۲۵. همو، «بیانات در دیدار جمعی از بسیجیان»، ۱۳۷۶/۰۹/۰۵ ش.
۲۶. همو، «بیانات در دیدار جمعی از خانواده‌های شهدای مدافع حرم»، ۱۳۹۵/۰۹/۰۱ ش.
۲۷. همو، «بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان و کارکنان ارتش جمهوری اسلامی ایران»، ۱۳۹۴/۰۱/۳۰ ش.
۲۸. همو، «بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان»، ۱۳۹۷/۰۸/۱۲ ش.
۲۹. همو، «بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی»، ۱۳۷۶/۰۱/۰۱ ش.
۳۰. همو، «بیانات در دیدار کارگزاران نظام»، ۱۳۹۱/۰۵/۰۳ ش.
۳۱. همو، «بیانات در دیدار کارگزاران نظام»، ۱۳۷۵/۰۹/۱۹ ش.
۳۲. همو، «بیانات در دیدار کارگزاران نظام»، ۱۳۸۰/۱۲/۲۷ ش.
۳۳. همو، «بیانات در دیدار مجمع عالی فرماندهان سپاه»، ۱۳۹۸/۰۷/۱۰ ش.
۳۴. همو، «بیانات در دیدار مردم بوشهر در روز میلاد امام علی (ع)»، ۱۳۸۹/۰۴/۰۵ ش.
۳۵. همو، «بیانات در دیدار مردم قم»، ۱۳۹۳/۱۰/۱۷ ش.
۳۶. همو، «بیانات در دیدار مردم قم»، ۱۳۹۸/۱۰/۱۸ ش.
۳۷. همو، «بیانات در دیدار مهمانان خارجی شرکت‌کننده در مراسم بزرگداشت دهه فجر»، ۱۳۷۱/۱۱/۱۸ ش.
۳۸. همو، «بیانات در مراسم اعطای حکم تنفیذ ریاست جمهوری به اکبر هاشمی رفسنجانی»، ۱۳۶۸/۰۵/۱۲ ش.
۳۹. همو، «بیانات در مراسم اعطای نشان فتح به تعدادی از فرماندهان عملیات فتح‌المبین و بیت‌المقدس»، ۱۳۶۹/۰۳/۰۳ ش.
۴۰. همو، «بیانات در مراسم بیست و پنجمین سالگرد رحلت امام خمینی»، ۱۳۹۳/۰۳/۱۴ ش.
۴۱. همو، «بیانات در مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری اسلامی ایران»، ۱۳۹۲/۰۵/۱۲ ش.
۴۲. همو، «بیانات در هشتمین اجلاس سران جنبش عدم تعهد»، ۱۳۶۵/۰۶/۱۴ ش.
۴۳. همو، «خطبه‌های نماز جمعه تهران»، ۱۳۹۰/۱۱/۱۴ ش.
۴۴. همو، «دیدار جمع کثیری از پاسداران با رهبر انقلاب»، ۱۳۶۸/۱۲/۱۰ ش.
۴۵. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، چاپ سی و دوم، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ش.
۴۶. منصوری لاریجانی، اسماعیل، کارآمدی سیاست دفاعی از دیدگاه مقام معظم رهبری، تهران، آیه، ۱۳۷۹ ش.
۴۷. موسوی خمینی، سیدروح‌الله، تحریر الوسیله، چاپ دوم، قم، دار الکتب العلمیه - اسماعیلیان، ۱۳۹۰ ق.
۴۸. مولوی، محمد، و مهدی مولوی، «اصول و مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی در اندیشه مقام معظم رهبری»، *دوفصلنامه جستارهای انقلاب اسلامی*، سال اول، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۸ ش.
۴۹. مولوی، مهدی، و مصطفی لطفی جلال‌آبادی، «تحلیل و بررسی مؤلفه‌های فرهنگی فرهنگ دفاعی در مبانی فکری امام خمینی»، *مجموعه آثار و مقالات برگزیده دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت*، بی تا.
۵۰. میرزایی، مجید، «اصول سیاست دفاعی اسلام در برابر دشمن»، *روزنامه کیهان*، ۳۱ مرداد ۱۳۹۸ ش.، <https://kayhan.ir/files/fa/publication/pages/1398/5/30/1645_19642.pdf>.
۵۱. نجفی، محمدحسن بن باقر، *جوهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام*، چاپ هفتم، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۳۶۲ ش.
۵۲. واثق، محمود، و نرجس‌سادات حسینی نصرآبادی، «بررسی مفهوم و جایگاه امنیت و دفاع در اندیشه امام خمینی»، *فصلنامه سیاست دفاعی*، سال بیست و چهارم، شماره ۹۴، بهار ۱۳۹۵ ش.
۵۳. هاشمی رفسنجانی، اکبر، *تفسیر راهنما: روشی نو در ارائه مفاهیم موضوعات قرآن*، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۶ ش.

the enemy to stay away from actions that threaten national interests. The purpose of this article is to explain one of the most important duties of Muslims in relation to the enemies, which is to prepare comprehensively for defense to the extent of deterrence and remind the defense and security officials, as well as to express its territory based on religious teachings, emphasizing the defense thought of the supreme leader. According to this, the basic question is, what is the scope of deterrence in Quran and Sunnah? What are the defense strategies of the Supreme Leader to protect the Islamic Republic from foreign aggression? The author tried to give an appropriate answer to these questions and analyzed them using library sources with a descriptive-analytical method. And he has reached the conclusion that the scope of deterrence is not limited to several things and the defense strategies of the Supreme Leader are numerous and diverse. The author believes, the attention of the people, policy makers, designers and security-defense planners to these strategies can lead to strengthening the country's deterrence authority, dissuade the enemy from thinking of attacking and causing damage.

Keywords: *The importance of defense, Deterrence, Quran, Territory, Defensive strategies of the supreme position of leadership.*

practical aspects are influenced by a special school and intellectual system that has the Characteristics of monotheism, comprehensiveness, coherence and ijtehad. His approaches in confronting the opponents of the Islamic Revolution are influenced by this intellectual system. In this research, an attempt has been made to examine the discourse and discourse creation influenced by political Islam as one of the tools and defense mechanisms in the confrontation with the enemies of the Islamic Revolution in the West Asian region and even wider international system in the Supreme Leader's school of thought. The discourse creation process in his school of thought is done using elements that are valid among all nations, because they are compatible with the basic human nature. He challenges the hegemony of liberal democracy under the leadership of the United States of America by othering and analyzing restlessness in the discourse of other. Hence, the process of discourse creation and continuous definition and redefinition of political Islam is introduced as one of the defense tools and mechanisms in the Supreme Leader's school of thought.

Keywords: *School of thought, Discourse, Credibility, Articulation, Nature.*

Deterrence, Its Horizons and Territory with an Emphasis on the Defense Strategies of the Supreme Leader

□ *Seyyed Mehdi Ahmadi Nik (Assistant professor, Razavi University of Islamic Sciences)*

In the contemporary world, having the power of deterrence against those who seek domination is a defense strategy in order to force

and what role did the vice-presidents, government policies and endowment expenses play. For this purpose, the approach of historical institutionalism and descriptive-analytical method based on historical evidence is used. The results indicate that the two dimensions of structure and agency have been effective on the social actions of this organization. On the one hand, we have seen the directional impact of the government's macro policies, and on the other hand, in every period when the trustee was chosen from prominent figures and had independent voting, he has mostly implemented social policies in line with the endowment goals of this institution. However, whenever an affiliated person is selected for this institution by applying wrong policies that are sometimes in conflict with Astan's endowment goals, it has effected its main functions and created tensions in the society. Also, our findings indicate the convergence between the amount and expenses of endowments on the one hand and Astan's actions as a whole. But in comparison, the impact of government policies on educational and therapeutic measures has been greater.

Keywords: *Astan Quds, Social measures, Pahlavi.*

Discourse Creation of Political Islam, Imam Khamenei's Defense Tool against the United States of America

- *Mohammad Dadpanah (PhD student in Political Sociology, University of Isfahan)*
- *Fatemeh Arbabi Barzaki (PhD in Political Sociology, University of Tehran)*

A brief review of the Supreme Leader's statements and works shows that his works and performance in theoretical and

family or the family of the protector man. The findings show that the family is like a tent and the man is the pillar, protector and manager of it, and in his absence, the eldest child has such a role. Expressing the difference between the system of “patriarchy” and “protector” as well as expression of double mode between the position of Mohsen and Qayyim for men and the words Mohsanah and Qanitah for women are among the innovations of this research.

Keywords: *Family system, Quran, Social dignity, Woman, Man.*

Historical Analysis of the Social Actions of Astan Quds Razavi during the Pahlavi Period (1304-1357)

- *Mustafa Farzaneh (PhD student, Political Sociology, Dept. of Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabai University)*
- *Vahid Shalchi (Associate professor, Dept. of Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabai University)*
- *Majid Fuladiyan (Associate professor, Dept. of Social Sciences, Faculty of Literature & Humanities, Ferdowsi University of Mashhad)*

In Iran's social life, there are institutions that have important social actions. One of the most important institutions is Astan Quds Razavi. If we consider the goals of social policy as protecting citizens from risks, reducing inequalities, promoting equality of opportunities, improving human well-being and creating social justice, The goals of this institution have been in this direction according to the scope of its social activities. Based on this, we will answer the question that during the Pahlavi period, the social actions of Astan faced with what changes

Determining the Dignity of Man and Woman in the Family with an Emphasis on Rereading the Family System in the Qur'an

□ *Mohammad Rafiq (Assistant professor, Al-Mustafa International University)*

□ *Mirsaleh Hosseini (Associate professor of Social Studies, Al-Mustafa International University)*

The title by which the Holy Qur'an mentions the family system, and the dignity of man and woman in this system, is an issue that has been studied in this research by the method of inferential thematic interpretation. In the family system in the Qur'an, a man is the “protector” and this concept is different from patriarchy; Maintaining the dignity of woman in this system is one of the most important features of the Quranic family, which has many functions; A place of peace, a psychological shelter for man and children, building the future, obedience and responsibility in the family, honesty and protection of the pure generation, teacher and mentor, preservation of the family’s financial resources and wealth, preservation and protection of respect and honor, legitimate provision of sexual needs, Designing the nutrition and health of family members is one of the important social roles of a muslim woman. It is possible to perform this role by performing tasks such as housekeeping, husbandry and child rearing, protection and spiritual needs of the family while maintaining the dignity of the “guardian” and “protector” man. The position of a man in the Quranic family system is protector, manager, guardian, chief, Amir and leader of family members and wife. Therefore, we can talk about the structure of authority in the

stages, along with their special features and characteristics, empowers humans to benefit from different conditions. One of these periods is the ministry period, which means the third seven years of life. In this period, the teenager is compared to a minister, which indicates that this stage of life is a different period. Therefore, the way of communicating with the teenager and his sociability are different compared to the previous periods. In fact, in this period of time, if the children have a favorable relationship with socialization structures, the ground for important functions such as timely marriage, family formation and familiarity with social responsibilities will be provided. One thing that should be noted is that social maturity and familiarity with social roles and responsibilities are not present in a teenager's existence as recorded since birth. Its actualization is dependent on the desired relationship with the structures of socialization and the acquisition of special characteristics in this period. This article tries to investigate and analyze the process of social maturity and its obvious function from the perspective of verses and traditions with a descriptive-analytical method. The findings of the research show that the acquisition of social identity and empowerment is one of the important and effective features in the ministry period, which makes children appear capable in playing social roles and can assume social responsibilities.

Keywords: *social maturity, socialization, ministry, obvious function.*

education of the school of Islam. The purpose of this article is the sociological investigation of the religious education components of the waiting society in the works and thoughts of religious thinkers, especially Shahid Motahari, which was organized based on the library content analysis method that had the most content on the indicators of Mahdism culture. Based on the mentioned method, some important, desirable and effective components of Mahdavi education, including epistemic, valuable, political, transformational, behavioral, intizar, moral, spiritual, etc., were directly examined and selected. And then the components of Mahdavi education, which are taken from the works of Shahid Motahari, were examined and analyzed. Finally, the results showed that a person must first institutionalize this knowledge in the cognitive stages in a certain way (religious self-improvement) And then implement it in his normal life and action, and in this case, a person with this characteristic can be an influence and a source of influence in the waiting society.

Keywords: *Components of reappearance, Religious education, Waiting society, Islamic lifestyle, Shahid Motahari.*

Analysis of the Process of Social Maturity and Its Obvious Function During the Ministry Period Based on Verses and Hadiths

□ *Sadegh Meshkati (PhD student in Sociology, Research Institute of Hawzah & University, Qom)*

□ *Fazel Hesami (Assistant professor, Dept. of Social Studies, Al-Mustafa International University, Qom)*

The process of social maturity is formed based on verses and Hadiths in different periods of time. Knowing each of these